

EL CONTROL ESTATAL DEL RÈGIM SENYORIAL A LA CONCA DE BARBERÀ DURANT EL SEGLE XVIII *

Xavier GIL I PUJOL

L'aparell administratiu de la Monarquia espanyola es va veure notablement vigoritzat amb l'arribada dels Borbons, que hi van imprimir aviat una major operativitat. Dins aquest fenomen general, el règim senyorial és objecte durant el segle XVIII d'una especial atenció per part de la Corona, orientada a utilitzar i apurar en benefici propi les seves possibilitats econòmiques i governatives. A Catalunya va ser la Intendència l'organisme que, en el seu paper d'administrador dels béns i drets del Reial Patrimoni, portà a la pràctica aquests principis durant una etapa caracteritzada per la vigorització del món rural i del sistema senyorial que imperava sobre seu. Una sèrie de causes i plets relatius a l'actuació de la Intendència a la Conca de Barberà il·lustra sobre l'aplicació de la dita política a aquesta comarca.

Les fonts documentals emprades pertanyen a la secció «Processos de la Batllia Moderna» de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Es tracta d'expedients d'un gruix variable que s'anaven acumulant a mida que la Intendència entenia en les successives causes que eren promogu-

* Comunicació presentada al «II Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat», celebrat a Tarragona el 25 setembre 1980.

des, relacionades totes per algun concepte amb els interessos de la Corona lligats al Reial Patrimoni. És, doncs, una documentació de política fiscal que incideix sobre fets de naturalesa jurídica i econòmica, i que, mitjançant els processos seguits, permet de conèixer el tram de relacions que configuraven el règim senyorial i la pressió a què fou sotmès per l'administració estatal.

No pretenc d'efectuar una relació o inventari de les possessions del Reial Patrimoni a la Conca de Barberà ni dels seus rendiments, sinó una aproximació a l'activitat de la Intendència sobre tals possessions i sobre els drets dels senyors particulars, activitat encaminada a aconseguir per a la Corona el màxim d'atribucions, amb el consegüent perjudici per als senyors baronals. Tant els drets senyorials de la Corona, que constitueixen un simptomàtic element del món rural ⁽¹⁾, com els drets dels senyors particulars van ser objecte de l'interès estatal. Sobre aquest conjunt de regalies, drets i percepcions actuà l'Estat per tal d'aconseguir els majors ingressos per al fisc reial i el màxim de competències per a l'administració pública.

Per a l'estudi del tema indicat faig una al·lusió inicial al paper de la Intendència en el camp dels drets del Reial Patrimoni i tracto a continuació de la seva actuació a la Conca, reflectida en una sèrie de causes i plets; com a mostra significativa del control desplegat per l'Estat sobre els drets reials i senyorials de la comarca.

LA INTENDÈNCIA I ELS DRETS SENYORIALS

Després dels decrets de Nova Planta, el Reial Patrimoni va afegir als béns administrats per l'antiga Batllia General els ingressos de l'extingida Generalitat, el cadastre, les rendes generals i estancades i els béns segrestats als austracistes ⁽²⁾. La Intendència, organisme encarregat de llur administració, es constituí d'aquesta manera en una autèntica potència econòmica, en expressió de Mercader ⁽³⁾. El Reial Patrimoni, més ample en concepte i percepcions, rebé una notable atenció, ja que,

1. VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, 1966, vol. III, III, E, especialment p. 498.
2. MERCADER, Joan, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, 1968, p. 62; ESCARTIN, Eduardo, *La Intendencia de Catalunya en el siglo XVIII*, (resum tesi) Barcelona, 1979, p. 10.
3. MERCADER, J., *op. cit.* p. 63.

segons diu Branchat, s'havia vist privat de «sus más preciosas regalías (...) por haberse obscurecido muchas emphyteusis con la turbación de los tiempos y la falta de cabreves» (4). Hom cercava no solament de recuperar els drets caiguts en desús o passats als senyors baronals, sinó també d'aconseguir el seu acreixement, doncs la situació heretada del segle anterior era bastant pobre pel que fa a les rendes reials, tal com Elliott posa de relleu:

«A lo largo de los siglos, una sucesión de reyes en dificultades habían enajenado tan gran parte de las propiedades de la Corona en el Principado, que quedaba entonces muy poco del patrimonio primitivo de los reyes de Aragón. Con una gran parte de Cataluña en manos del Duque de Cardona, y la mayor parte de lo restante distribuido entre la Iglesia y los barones, muchos de los cuales temían que la Corona pudiera algún día recuperar sus propiedades enajenadas, el patrimonio real de Cataluña era sólo el fantasma de un patrimonio. Esto quería decir que no existían sólidas bases financieras para el gobierno real en el Principado, como las que hubiese proporcionado una firme falange de tierras de la Corona. En lugar de ello, la Corona poseía un molino aquí, ciertos derechos hereditarios allá, pero ningún núcleo sustancial de propiedad. Y resulta muy dudoso que estuviese recibiendo todo el beneficio ni tan sólo de los escasos derechos que poseía» (5).

Aquest fragment és prou eloqüent. En canvi, durant el segle XVIII l'alça econòmica general del Principat i la decidida intervenció de la Intendència en el camp de la hisenda pública, varen permetre que els ingressos del Reial Patrimoni tripliquessin al llarg de la centúria (6), tot i que la situació de base no va canviar bàsicament.

Com és sabut, els ingressos del rei eren de dos tipus, el primer com a sobirà eminent i el segon com a propietari feudal, distinció lligada a l'existent entre regalies majors i menors, assenyada per Branchat (7). Uns i altres drets, sense perdre gens del seu significat i distinció teòrica, varen quedar englobats a efectes pràctics, especialment degut a la identificació entre Patrimoni Reial i Patrimoni de l'Estat que tingué lloc sota els Borbons, malgrat que també a aquesta època s'inicia la distinció entre béns públics i béns fiscals, confusa fins

4. BRANCHAT, Vicente, *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al Real Patrimonio en el Reyno de Valencia y de la jurisdicción del Intendente*, Valencia, 1784, I, pp. 129-132.

5. ELLIOTT, Jonh H., *La rebelión de los catalanes, 1598-1640*, Madrid, 1977, p. 88.

6. ESCARTIN, E., *op. cit.*, p. 13.

7. BRANCHAT, V., *op. cit.*, I, p. 259, nota 55.

llavors ⁽⁸⁾. Aquest englobament s'aprecia per exemple en l'acte pel què es dicta l'«apeo general» de 1751, en què es diu que cal actuar «assí en los feudos como en las demás cosas emphitéuticas y regalías de su Magestad» ⁽⁹⁾. En realitat, una confusió o equiparament entre drets alodials i feudals es veu ja durant les lluites remenses del segle XV a l'enumeració de càrregues i servituds contra les que s'aixecaren els pagesos ⁽¹⁰⁾, i persisteix al llarg dels segles següents al sí de l'evolució del règim senyorial català durant l'Edat Moderna ⁽¹¹⁾.

La jurisdicció feudal era important a Catalunya. Així ho va apreciar Patiño ⁽¹²⁾, i Vilar subratlla la solidesa conservada pels vells lligams feudals catalans ⁽¹³⁾. En contrapartida, els dominis jurisdiccionalis de la Corona eren escassos. En aquest aspecte la zona que ens ocupa és eloqüent. El corregiment de Tarragona, malgrat la seva notable extensió, procedent d'haver-s'hi refós les vegueries de Tarragona i Montblanc, va haver d'ampliar-se encara una mica més per tal de poder disposar d'un mínim de vassalls del rei que permetés de constituir-lo. El pes de la jurisdicció eclesiàstica era molt fort i no faltaven senyories laics, tot i que en el cas de la vegueria de Montblanc, però, hi residís un sol noble ⁽¹⁴⁾.

Una supremacia senyorial d'aquest tipus era un obstacle per a la sobirania reial, cosa que explica que hom intentés, especialment per a Patiño, retallar les seves atribucions. Els drets senyorialis persistiren, però, encara que estretament controlats per la Corona. Tal com diu Mercader, el feudalisme català va quedar en virtual dependència del Capità General i de l'Audiència, que empengueren una revisió a fons del dispositiu feudal català ⁽¹⁵⁾.

Cal dir que encara que a l'Audiència es van veure molts plets sobre drets senyorialis, van ser sempre entre particulars. En canvi, el tribunal de la Intendència intervenia quan una de les parts afectades era la Monarquia. Per això els casos estudiats en aquest treball per-

8. LÓPEZ RODÓ, Laureano, *El patrimonio real*, Madrid, 1954, pp. 135, 137.

9. A(rxiu) C(orona) A(ragó), *Processos Batllia Moderna*, 1751, n.º 11, A.

10. VICENS VIVES, Jaime, *Historia de los remensas en el siglo XV*, Barcelona, 1945, p. 44.

11. SERRA, Eva, *El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe* a «Recerques», 10 (1980), pp. 17-32.

12. Citat per MERCADER, *op. cit.*, p. 95.

13. VILAR, P., *op. cit.*, pp. 498-9.

14. MERCADER, J., *op. cit.*, p. 95, nota 245; p. 277, nota 64; pp. 275-6, 279. VILAR, *op. cit.*, III p. 498.

15. MERCADER, J., *op. cit.*, pp. 97-100.

tanyen a la Intendència, doncs és aquí on hom veu millor l'activitat incorporacionista estatal sobre el règim senyorial.

Per tal de dur a terme la dita supervisió era convocat un «apeo y cabrevación del Principado», dictat per l'Intendent. Aquesta pràctica s'inscriu en la línia comuna dels senyors de l'època, els quals, mitjançant la reacció senyorial que dugueren a terme ⁽¹⁶⁾, vigoritzaren la percepció de llurs drets i augmentaren llurs rendiments a través d'una posta al dia dels títols. Els capbreus, la ratificació dels quals en els crucials moments de la Sentència de Guadalupe de 1486 havia estat una disposició de gran transcendència en el món senyorial català ⁽¹⁷⁾, foren practicats amb assiduitat al llarg del segle XVIII. Bon exponent de la situació és el *Tratado de la cabrevación* de Jaume Tos i Urgellés, publicat el 1784, obra amb la que va acabar una llarga etapa durant la qual no s'estudiava aquesta institució jurídica, doncs l'última obra que se li va dedicar va ser el *Stilus capibrevandi* de Francesc Solsona, aparegut el 1561. Tos va voler adequar i modernitzar aquest estudi, posant-lo a l'abast del públic des d'una postura molt favorable cap al contracte emfitèutic, amb el que es posa en la línia del pensament agrari català i de l'interès dedicat per l'Acadèmia de Ciències i Arts als assumptes agraris durant la segona meitat del segle XVIII ⁽¹⁸⁾.

El *Tratado* de Tos és un bon exponent de l'ampla revisió de drets senyorials que es veu en el segle XVIII, i cal destacar d'aquesta obra allò que l'autor subratlla, l'eficàcia de les causes de capbreuació i la superioritat del senyor sobre l'emfiteuta:

«Estas causas son muy frecuentes en Cataluña por la utilidad que atrahen a los Señores Directos o Medianos las confesiones o cabreos: porque les conservan los derechos dominicales y porque son una renovación del dominio, el qual prueban concluyentemente sin necesidad de otra justificación» ⁽¹⁹⁾.

Les instruccions ofertes per Tos als senyors baronials podien ser també utilitzades pels organismes estatals en defensa dels drets se-

16. VILAR, P., *op. cit.*, III, p. 503; *El fin de los elementos feudales y señoriales en Cataluña en los siglos XVIII Y XIX, con algunas referencias comparativas al resto de España y Rosellón, a «La abolición del feudalismo en el mundo occidental»*, Madrid, 1979 p. 81.

17. VICENS, J., *op. cit.*, p. 265.

18. LLUCH, Ernest, *El Pensament econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*, Barcelona, 1973, pp. 97-102, 110-111.

19. TOS Y URGELLES, Jayme, *Tratado de la cabrevación y estilo del Principado de Cataluña*, Barcelona, 1784, pp. 2, 39, 51-2.

nyorials del rei, fins i tot sobre els propis senyors, laics i eclesiàstics, els quals es van veure obligats a repassar llurs títols i sol·licitar, igual que tants d'altres súbdits, precaris i nous establiments dels béns i drets reclamats per la Corona.

Tal com es diu en un plet de 1740, «es constante en derecho que el regio fisco de la Superintendencia por cualquiera interés bur-sal y patrimonial se atraye a sí todas las causas» (20). Això es feia, com s'ha dit abans, mitjançant un «apeo» general. El primer, el text del qual he trobat, és el dictat per l'Intendent Pedrajas el 22 de febrer 1723 per a Barcelona i els seus voltants, on es parla, però, d'una capbreuació prèvia feta en els partits de Vic i de Ripoll (21). Aquesta disposició dóna peu a d'altres noves. La següent és la dictada per l'Intendent Sartine per acta de 3 novembre 1741, de la qual, val la pena reproduir-ne un fragment:

«Respecto de haverse dispuesto abrir un apeo general y cabreva-ción en este Principado en el año pasado de mil settecientos y veinte y tres, con motivo de los contratiempos de la guerra, en con-sideración de haver pasado a nuevos dueños muchas fincas que se hallan en alodio y feudo de Su Magestad, de lo que ha resultado y resulta notorio beneficio a la Real Hacienda, assi en muchas su-mas de dinero como y en la conservación de las regalías de Su Magestad, debiendo tomar los dueños de los feudos su debi-da Investidura y prestar el solito Homenaje y Juramento de fide-li-dad, mediante passarse a la ampara real a los feudos y usar de los remedios de derecho establecidos contra los remitentes, (...) dixo su señoría que debía mandar y mando se execute lo conveniente...» (22).

Aquest paràgraf condensa els mòbils i els objectius de la Inten-dència pel que fa al Reial Patrimoni. Amb aquest mateix esperit es van dictant successius «apeos» el 1751, 1752, 1762, 1763, 1770, 1772, 1774, 1776, 1781, 1789 i 1802 (23), amb els quals es manté una constant atenció sobre el món senyorial del Principat.

Per a dur a terme els «apeos» el tribunal de la Intendència dis-posava d'un escrivà major, d'un comptador, d'un tresorer i dels dele-gats distribuïts arreu de Catalunya. Montblanc, encara que havia perdut la capitalitat de vegueria, fou cap de delegació. No he trobat

20. ACA, Processos, 1740, n.º 2, B.

21. Ibidem, 1723, n.º 3, Aa.

22. Ibidem, 1741, n.º 2, B.

23. Ibidem, 1751, n.º 11, A; 1752, n.º 5, T; 1762, n.º 3, G; 1763, n.º 5, Aa; 1770, n.º 3, D; 1772, n.º 5, Ao; 1774, n.º 2, X; 1776, n.º 4, D; 1781, n.º 3 Q; 1784, n.º 4, An; 1789, n.º 2 Aa; 1802 n.º 3, Y.

les diligències practicades per a nomenar els comissionats de Tarragona i Montblanc i posar en marxa l'«apeo» en els seus partits, però la pràctica habitual era citar en nom de l'Intendent els particulars que estaven en possessió de béns o drets reclamats per la Corona per mitjà d'una cèdula, el text de la qual ens ofereix la dirigida el 1752 al Prior de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem sobre el feu del castell i terme de Biure de Gaià:

«Por quanto a causa de los contratiempos de la pasada guerra, muchos de los Feudos que Su Magestad (que Dios guarde) tiene en este Principado de Cataluña han passado a nuevos dueños sin haver tomado la devida Investidura y prestado el solito Homenaje y Juramento de fidelidad; y respecto también que segun la Constitución que empieza *Lo Señor Mort* deve el Feudatario reconocer el Feudo a favor del nuevo sucesor y pedir nueva investidura del feudo; a saber, el Cavallero dentro un año, un mes y un dia; y el Plebeo dentro un año y un día, y aunque en virtud de dicha Constitución y del Usático de Barcelona que empieza *Si quis suum feudum*, se podría passar a Empara Real de dichos Feudos o tomar de ellos la potestad y usar de otros remedios lícitos y permitidos por el derecho: sin embargo, queriendo proceder benignamente, sin empero perjuicio de los derechos del Regio Fisco, de parte de Su Magestad y en virtud de la autoridad que en su Real Nombre exerzo, a pedimiento Fiscal y con acuerdo de mi Assesor, se dice y previene al Dueño y poseedor del Castillo, lugar y término de Biure del corregimiento de Tarragona, que dentro el término de diez días a contar de la presentación deste Despacho, comparezca en este Tribunal o Juzgado de la Intendencia General por sí o por su legítimo procurador, y presente al infrascripto Escrivano Mayor de ella los Títulos en virtud de los quales pretende tener y poseer el Feudo expresado y para Capbrevar y reconocerle a favor de Su Magestad y tomar la Investidura (si menester fuere) prestanto el solito Homenaje de fidelidad y pagando los Censos, Laudemios y demás derechos que constare dever, o dentro del mismo término firme de derecho en este Tribunal y haga todo lo demás que esta prevenido por Usáticos de Barcelona, Constituciones de Cathaluña, aprobadas por Su Magestad y Commemoraciones de Pedro Alberto; Y no cumpliendo passado el referido término, se passará en hacer Empara Real sobre el dicho feudo o a tomar de él la potestad y a todo lo demás que por dichos Usáticos, Constituciones y otras leyes municipales, naturaleza del feudo y por derecho estuviere dispuesto y prevenido. Dada en Barcelona a 12 del mes de septiembre del año de 1752. D. Joseph de Contamina» ⁽²⁴⁾.

24. Ibidem, 1752, n.º 1, S.

La causa acabava amb la sentència de l'Intendent, davant la qual només era possible acudir en apel·lació al Consell d'Hisenda. Per regla general, hom reconeix el domini directe a favor del rei i es concedeix l'establiment dels drets considerats, mitjançant el pagament d'una entrada i d'un cens anual que sol ser mòdic, tal com recomanava Tos ⁽²⁵⁾. I això sempre que no en resultés perjudici per a tercers, segons recalca Branchat ⁽²⁶⁾. D'aquesta manera, la Corona va mantenir un notable domini sobre el món senyorial, i més tenint en compte que quan hi havia un dilema entre les causes tractades, la Intendència s'inclinava a favor dels interessos de la Reial Hisenda ⁽²⁷⁾. Així ho confirma un comentari de Branchat, molt revelador per ser el seu acurat regalisme l'esperit que informava l'activitat de la Corona:

«Los Príncipes para preservar sus Reynos de la decadencia y ruyna deben en justicia tomar las debidas precauciones, aunque de ellas resulte indirectamente algún gravamen o perjuicio a los particulares: pues las leyes no atienden a lo indirecto o accidental sino al bien común de la república. (...).

Los privilegios, donaciones y contratos, aunque válidos y justos en su principio, si con el transcurso del tiempo se hacen nocivos y demasiado perjudiciales a la república, pierden toda su fuerza y pueden ser corregidos y revocados, por llevar todos consigo desde el principio la condición intrínseca: mientras no se perjudique a la pública utilidad» ⁽²⁸⁾.

Aquests principis proporcionaven un ampli marge d'actuació a la Corona i sotmetien el règim senyorial a una estreta fiscalització. Al mateix temps, la pressió fiscal que s'hi va exercir fou un altre element de control estatal. Una sèrie de causes seguides al tribunal de la Intendència referents a la Conca de Barberà il·lustra sobre el dit fet en aquesta comarca.

L'ACTUACIÓ DE LA INTENDÈNCIA A LA CONCA DE BARBERÀ. ALGUNS CASOS.

Ja s'ha vist que a la Conca de Barberà els dominis de la Corona eren escassos. Tot i així, l'alça demogràfica observada a la comarca i

25. TOS, J., *op. cit.*, introducció, paràgrafs 20-21.

26. BRANCHAT, V., *op. cit.*, I, pp. 278, nota 81; 321, nota 53.

27. ESCARTIN, E., *op. cit.*, p. 22.

28. BRANCHAT, V., *op. cit.*, I, p. 46.

l'increment general de la producció ⁽²⁹⁾ van vigoritzar la base humana i material sobre la que actuà la Intendència. La considerable extensió de jurisdiccions privades, especialment de Poblet, i Santes Creus ⁽³⁰⁾, limitaven el camp d'acció de la Corona, la qual cosa explica el zel amb què s'actuà sobre els drets reials. D'això ens en parlen un seguit d'actuacions, que exposo de manera condensada.

A) Sobre el cadastre

Els primers temps del nou ordre polític dels Borbons contemplen el major esforç fiscal reial ⁽³¹⁾. I va ser precisament a aquesta època quan els béns del Reial Patrimoni reberen menys atenció per part de la Intendència ⁽³²⁾. Per tant, el rigor fiscal es va manifestar llavors per imposició directa «manu militari». Així apareix en un conflicte suscitat el 1724 a la Guàrdia dels Prats entre un oficial de l'exèrcit i el batlle i un regidor del dit lloc, als quals s'acusà d'exortar el poble a no pagar una quantitat exigida com a contribució per via d'apremi militar ⁽³³⁾.

Una actitud de resposta a aquest rigor fiscal militar es va produir a Santa Coloma de Queralt el 1719 quan un grup d'homes van agafar un oficial i dotze soldats amb els seus cavalls, probablement quan es dirigien a cobrar una carta de pagament ⁽³⁴⁾.

Una altra actuació violenta, implicada en drets senyorials, tingué lloc el 1733, quan el batlle i els regidors de Vallfogona de Riucorb s'endugueren 18 quarteres de blat i 25 d'ordi del magatzem on fra Joan de Pinós i de Rocabertí, cavaller de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, tenia recollit el producte de l'onzè del blat de que disfrutava amb pretext de fer efectiu el deute del de Pinoós en el pagament del cadastre. La setència de l'Intendent constitueix un bon reflex dels mòbils de la seva actuació: respecte dels drets senyorials i salvaguarda dels ingressos estatals. L'Intendent condemnà el batlle i els

29. VILAR, P., *Catalunya, op. cit.* III, pp. 157-8. IGLESIES, Josep, *El corregiment de Tarragona i la subdelegació de Montblanc l'any 1763, Una relació de pobles i de xifra de cases del corregiment de Tarragona l'any 1773*, Amdós a «Santes Creus», n.º 31, 1970, i n.º 39, 1974, respectivament.

30. ALTISENT, Agustí, *Història de Poblet*, Poblet, 1974, pp. 531, 612, ofereix un mapa dels dominis d'aquest monestir a un ampla radi. Per als dominis de Santes Creus, vegeu's FORT I COGUL, Eufemià, *El senyoriu de Santes Creus*, Barcelona, 1972.

31. VILAR, P., *Catalunya, op. cit.*, III, p. 503.

32. BRANCHAT, V., *op. cit.*, I, pp. II-IV.

33. ACA, *Processos*, 1724, n.º 1, Mn.

34. *Ibidem*, 1719, n.º 3, Ai.

regidors a restituir el gra agafat o el seu valor en diner, i els digué que per a cobrar els deutes del noble Pinós anessin al sots-delegat de la Intendència al partit, el qual s'encarregaria de fer-ho ⁽³⁵⁾.

B) Sobre béns segrestats.

El monestir de Santa Clara de Montblanc reclamà el 1719 dos censals (de 150 lliures i 150 sous un, i de 30 lliures i 30 sous l'altre) que rebia sobre la castlania de Montblanc que posseïa Jaume Copons fins que el 1714 va ser confiscada. Hom resolgué que es paguessin al monestir els censos deguts, ja que hi havia una reial ordre que es donés puntual satisfacció a l'estat eclesiàstic de la Tarracense dels censos i censals sobre béns segrestats ⁽³⁶⁾.

El 1724 Josep d'Arlegui, administrador dels béns confiscats de Montblanc i de Vilafranca del Penedès, presentà una llista de 30 deutors, on malauradament no indica quins són d'un lloc i quins d'un altre ⁽³⁷⁾.

El 1781 es concedí a Felicià Oller, camperol de Montblanc, l'arrendament d'un corral que el 1720 s'havia confiscat a Maties Puig i que des de llavors havia estat improductiu en poder del Reial Patrimoni ⁽³⁸⁾.

C) Sobre aigües i molins

Dels casos mirats resulta una majoria de causes sobre aigües i molins, la concessió dels quals era un dret expressament reservat del rei ⁽³⁹⁾.

El 1749 la Intendència va expedir manament als posseïdors de molins situats dins el terme i jurisdicció del monestir de Santes Creus per a que reconeguessin el domini directe del rei sobre molins i aigües. Dels 16 molins que s'esmenten, tots fariners, 6 pertanyen a la Conca de Barberà: dos a Sant Gallart, de Raimon Miquel, veí de Santa Coloma de Queralt; dos a la Guàrdia dels Prats, de Josep Ribas i Teresa i Paula Calvet i de Joan Pau Panedès de Montblanc; un a Montblanc, de Jordi Castellví; i un altre a Coïesa. El monestir replicà que tots aquests molins, igual que d'altres que tenia directament,

35. Ibidem, 1733, n.º 5, N.

36. Ibidem, 1719, n.º 4, X.

37. Ibidem, 1724, n.º 4, Cc.

38. Ibidem, 1781, n.º 3, K.

39. BRANCHAT, V., *op. cit.*, I, caps. V I VI.

procedien de donacions reials i eren del seu domini directe i propietat alodial, de manera que no corresponia reconèixer al rei. Per tal d'evitar plets, però, sol·licità precari de les aigües que discorrien pel seu terme i que es declarés a favor seu el domini directe dels molins esmentats. L'Intendent va concedir el precari de les aigües, però no digué res a la seva sentència sobre la propietat dels molins ⁽⁴⁰⁾.

Entre 1749 i 1752 va tenir lloc un plet entre Antoni d'Armengol i Aymerich, baró de Rocafort de Queralt, i la universitat i regidors d'aquesta vila pels drets sobre les aigües i l'hostal del seu terme. El gruixut expedient il·lustra a la perfecció el desenvolupament d'un plet davant el tribunal de la Intendència referent a la concessió de drets reials. El 10 novembre 1749 l'esmentat baró exposà que encara que el batlle d'aigües de Montblanc havia ordenat que es s'ensenyessin el títols de possessió de les aigües i que es reconeguessin a favor del Reial Patrimoni, ell no resultava afectat, doncs en virtut de la donació d'Alfons V a Bernat de Riusech el 1420, era senyor jurisdiccional de la vila i terme de Rocafort de Queralt, que tenia en franc alou juntament amb els molins, forns, aigües i canals del dit terme; afegí que s'havia servit sempre de les aigües que neixien i passaven per aquell lloc i n'havia concedit l'ús a veïns de la vila. Malgrat això i per tal d'evitar plets, va oferir prendre establiment privatiu de les aigües que neixien i discorrien pel terme, sense perjudici dels expressats títol reial i possessió immemorial. Dos dies després, el batlle d'aigües va concedir establiment de les aigües (un total de 6 torrents i fonts), hostal i taverna als regidors de Rocafort, concessió que va ser confirmada el 19 de novembre pel jutge del capbreu i per l'Intendent. Davant aquesta mesura el baró replicà, tot assenyalant el perjudici a tercers que se'n derivava, doncs pel fet de ser senyor alodial del territori, ho era també de les seves aigües; a més a més destacava que al ser la universitat mà morta, el fisc quedaria privat dels successius lluïsmes. Se li va contestar que la concessió era per una entrada de 100 rals i un cens anual de 10 sous, amb exprés permís de vendre i alienar, quedant sempre el domini directe per al rei amb el consegüent cobrament de lluïsmes, foriscapis i altres drets. D'altra banda, els regidors observaren que a la donació de 1420 no s'hi mencionaven les aigües, extrem al que el baró va contraposar la immemorial possessió que en tenia i reclamà especialment l'ús del torrent amb què regava un hort de la seva propietat. El Fiscal de la Intendència acceptà que es concedís al baró precari per aquest to-

40. ACA, Processos, 1749, n.º 6, A.

rrrent per una entrada de 50 rals i cens de 3 sous. Els regidors van protestar aquesta concessió ja que el torrent estava inclòs en el total de l'establiment fet al seu favor, però l'Intendent sentencià el 24 d'abril 1750 i confirmà el 24 novembre del mateix any la concessió assenyalada al baró, sense perjudici de la cessió feta pel batlle a la universitat de Rocafort.

Arribat el plet a aquest punt, el baró va aportar uns capbreus de drets de la seva casa fets pels batlles i regidors de la vila des del segle XVII. La relació de drets i prestacions gaudits pel baró de Rocafort ofereix una complida idea de la vigència del règim senyorial a l'època que ens ocupa. Per a veure-ho servei la relació de drets feta el 24 de novembre de 1734. El batlle i regidors, en nom propi i dels veïns presents i futurs del lloc, van capbrevar i reconèixer en aquesta data que eren vassalls de la casa de Rocafort, la jurisdicció civil i criminal de la qual amb mer i mixt imperi proclamaven, així com el seu senyoriu directe i alodial del terme; va assenyalar que pagaven lluïsmes, terces, quísties i els delmes de tots els grans i fruits, verema, safrà, anyell, pollastres, llana, cànem, llegums, cebes i alls; se li prestava també la jova de sembrar; posseïa la casa noble, el forn, terres ermes, el casal de la vila, dues fonts, una peça de terra anomenada «l'estenedor de roba», la carnisseria, botiga de blat i casa de l'hospital. Uns anys després, el 1751, els regidors van fer un altre capbreu en el que proclamaven com a propis de la universitat de Rocafort el forn, la casa de la vila, la botiga de blat, l'abeurador i el dit estenedor; deien que les fonts les tenia la mateixa universitat sota senyoriu directe dels senyors de Rocafort; i acabaven rebutjant uns capbreus de 1621, 1643 i 1686 on es reconeixien als senyors les fonts, hostals, forns i d'altres drets. Per la seva part, Antoni d'Armengol assegurà que rebia la quarta part de l'arrendament de l'hostal.

Van ser citats a declarar no menys de 16 testimonis i se succediren les rèpliques i contrarèpliques dels respectius procuradors. Per últim, l'Intendent Contamina dictà sentència el 12 de setembre de 1752. Hi observà que la donació del rei Alfons, al 1420, fou només de la jurisdicció del lloc, sense menció de les aigües, hostal, taverna ni regalies en general, les quals no eren compreses a la concessió de jurisdiccions. Afegia que no constava la possessió immemorial de les aigües que al·legava el baró i, per altra banda, que el fet de rebre la quarta part de l'arrendament de l'hostal no significava tenir el domini directe. Va fallar que subsistia l'establiment concedit el 1749 d'aigües, hostal i taverna a favor de la universitat. Continuà, però

dient que el batlle i els regidors havien reconegut en 1621, 1662, 1686 i 1734 tenir en directe domini de la casa de Rocafort tres fonts, i que pertanyia al baró, segons confessió del batlle, l'ús de l'aigua per regar el seu hort. Ús que endemés li havia estat concedit per precari el 24 d'abril de 1750; constava, en darrer terme, per pròpia confessió dels regidors, que el baró cobrava efectivament la quarta part de l'arrendament de l'hostal. Per tot això, Contamina va resoldre que en l'establiment de 12 de novembre de 1749, concedit a la universitat de Rocafort, no s'incloïssin les fonts darrerament esmentades i que conservés el baró el cobrament de la referida quarta part ⁽⁴¹⁾.

Sembla que la qüestió va acabar en aquest punt. Per altra part, al testament d'Antoni d'Armengol i Aymerich no es fa cap referència als drets de la baronia de Rocafort de Queralt ⁽⁴²⁾, de manera que a través seu no es pot saber res de les conseqüències d'aquest plet.

Les raons esgrimides en aquesta sentència reflecteixen els principis de regalisme exposats per Branchat, favorables a la causa reial. Efectivament, Branchat assenyala que en la concessió general d'un territori no hi van englobades les regalies, sinó que aquestes necessiten una concessió particular. D'altra banda, redueix la força argumental d'una donació reial doncs diu que pot ser revocada encara que en el moment de fer-se hagués estat justificada. I sobre la possessió immemorial que derivava d'una donació d'aquest tipus -que en opinió de Tos fonamenta per si sola el títol de possessió ⁽⁴³⁾ i que és aduïda vigorosament pel baró de Rocafort- observa Branchat que si es declara nul·la l'alienació també s'entén nul·la la prescripció pel temps ⁽⁴⁴⁾.

Una altra causa sobre aigües es va veure el 1758 quan la comunitat de preveres de Montblanc va exposar que per privilegi de Joan II, atorgat el 27 de novembre de 1444, tenia uns molins i sèquies a aquesta ciutat, possessió confirmada per Felip IV el 20 d'octubre de 1660, data en què s'establiren multes als qui fessin malbé les conduccions, la renovació de les quals demanaven ara. Així ho va concedir l'Intendent, fixant-les en 200 lliures, la meitat per a la Reial Cambra i l'altra meitat per a despeses de la Intendència. Anys després, al 1789, van renovar-se les multes, excloent-ne Francesc Mo-

41. Ibidem, 1749, n.º 5, F.

42. Arxiu Històric Protocols de Barcelona, Jeroni Gomis, Liber tercius testamentorum, 1745-1767 (25 novembre 1762).

43. TOS, J., *op. cit.*, pp. 88-89.

44. BRANCHAT, V., *op. cit.*, I, pp. 260-1, 47, 49, 53, 57.

lins, comerciant de Montblanc, a qui es va permetre d'utilitzar l'aigua de la sèquia dita de la Parellada de Dalt ⁽⁴⁵⁾.

El 1763 se suscità un plet entre el capítol i l'ajuntament de Tarragona contra l'ajuntament de Montblanc degut a reclamar, els primers, l'ús de l'aigua que neixia a terres de llur propietat situades al partit de Montblanc i a rebutjar les multes que volia imposar-los el batlle d'aquesta vila, doncs, segons deien, aquelles aigües eren privades o, com a molt, públiques i per tant regalia del rei, però no de la vila de Montblanc. Per a resoldre la qüestió, sol·licitaren establiment per al seu ús ⁽⁴⁶⁾.

Uns altres dos establiments d'aigües van sol·licitar-se en 1767 i 1787. El primer sobre el riu Gaià en el tram comprés entre el molí de Pontils i el dit «de baix», per part de Francesc Miquel, comerciant de Santa Coloma de Queralt, que el va obtenir mitjançant una entrada de 200 rals i un cens anual de 10 sous, sense que perjudiqués, però, a tres regants de la zona. El segon el sol·licità el monestir de Poblet sobre aigües de Vallclara ⁽⁴⁷⁾.

Degueren ser molts els litigis que mantingué aquest cenobi sobre drets senyorials, doncs el 1745 hom diu que no podia pagar el quindení a Roma degut a les males collites i a les despeses hagudes per a conseguir la confirmació d'antics privilegis de molins, aigües i forns, que la Intendència pretenia negar; i se sap que entre 1786 i 1793 Poblet va gastar 28.000 lliures en diversos plets ⁽⁴⁸⁾.

D) Altres

Ja he parlat més amunt de la causa de capbreuació sobre el castell i terme de Biure interposada al prior de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem per la Intendència el 1752, de la qual només es conserva la citació transcrita (supra, nota 24). Altres casos són la sol·licitut d'un particular d'instal·lar un hostel a Vilaverd el 1764 ⁽⁴⁹⁾, la reclamació el 1791 al comte de Santa Coloma d'uns deutes en el dret de «lanzas» que devia pagar al rei ⁽⁵⁰⁾, i l'exempció del pagament de drets veïnals, gabelles i cadastre concedida a Pere Bover, pagès de l'Illa, per ser pare de dotze fills ⁽⁵¹⁾.

45. ACA, Processos, 1758, n.º 1, A.

46. *Ibidem*, 1763, n.º 1, Y.

47. *Ibidem*, 1767, n.º 6, Ar; 1787, n.º 4, Q.

48. ALTISENT, A., *op. cit.*, pp. 550-1, 564.

49. ACA, Processos, 1764, n.º 8, Bz.

50. *Ibidem*, 1791, n.º 3, A.

51. *Ibidem*, 1781, n.º 4, Ad.

INCORPORACIÓ DE SENYORIUS A LA CORONA.

També van afectar a la Conca de Barberà els grans plets sobre incorporació de senyorius a la Corona, que constitueixen una altra manifestació de la supervisió, i, en aquest cas, absorció, del món senyorial per l'Estat ⁽⁵²⁾. Aquests casos es van desenvolupar davant els Consells de Castella i d'Hisenda, i no davant la Intendència com els vistos fins ara. Encara que molt breument, cal referir-s'hi per la seva significació.

El 1794 s'inicià el plet d'incorporació del senyoriu de Santa Coloma de Queralt, l'expedient del qual es troba a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid ⁽⁵³⁾. També els senyorius eclesiàstics es van veure afectats. El 1753 la Cambra de Castella va aprofitar una sol·licitud del monestir de Poblet en el sentit que només pogués ser jutjat per tribunals reials per a començar un plet orientat a declarar-lo de Patronat Reial, com efectivament es va dictar el 1781. De manera que, a partir de llavors, correspongué al rei l'elecció dels abats, encara que hom reservà als monjos l'elaboració de les ternes. També va afectar a Poblet el plet sobre el seu domini del poble de Vimbodí, que començà el 1785 i encara seguia obert el 1802 ⁽⁵⁴⁾.

COMENTARI FINAL

El règim senyorial constitueix una xarxa de relacions socials, econòmiques i polítiques que, tal com observa Vicens, es troba a la base de l'estructura administrativa de la Monarquia absoluta ⁽⁵⁵⁾. Per aquest motiu, el Despotisme Il·lustrat va estar atent a les possibilitats que oferia com un element més de reforçament de l'autoritat i

52. MOXÓ, Salvador de, *La incorporación de señoríos a la Corona*, Valladolid, 1959; *La incorporación de señoríos eclesiásticos*, «Hispania», 1963, pp. 219-254.

53. «El Conde de Santa Coloma de Queralt con los comisarios electores de Santa Coloma de Queralt sobre incorporación a la Corona, año 1794», Archivo Histórico Nacional, sec. Consejos, lligall 22.791, n.º 4. Dec aquesta informació a la gentilesa del Sr. Martí Bara i de Maria José Peña.

54. ALTISENT, A., *op. cit.*, pp. 557-8, 615-6.

55. VICENS VIVES, Jaime, *Estructura administrativa estatal en los siglos XVI y XVII*, a «Coyuntura económica y reformismo burgués», Barcelona, 1974, pp. 105-6.

acció de l'Estat, la qual cosa és un destacat tret de l'actuació governativa en el món agrari durant el segle XVIII.

Els casos i processos ressenyats ofereixen una aproximació al control que exercí l'Estat sobre els drets senyorials de la Conca de Barberà durant el segle XVIII, no solament en els pertanyents al rei sinó també en els dels senyors particulars, laics o religiosos. Si la mostra de casos és de fiar i no es tracta d'una imprevisible coincidència, cal destacar que només hi apareix una causa sobre territoris, fet que es deu a la debilitat dels drets de tipus feudal de la Corona a la zona. En canvi, hi abunden els assumptes sobre utilització d'aigües, fet que no només és óbvia conseqüència de l'extrema importància d'aquest element al món rural, sinó també de l'extens procés d'irrigació observat a tot el Principat en el segle XVIII ⁽⁵⁶⁾.

El control exercit per l'aparell estatal borbònic sobre el règim senyorial es va manifestar tant en els plets d'incorporació de senyories a la Corona com en les petites causes sobre qualsevol de les regalies del rei cedides a particulars. En conjunt, el resultat fou més efectiu en el terreny de les rendes que en el dels senyories i no va minvar la posició dels estaments privilegiats com a propietaris de terres i perceptors de l'ingrés provinent de la producció agrària ⁽⁵⁷⁾. Això no és obstacle, però, per a que quedi palès l'afany del regalisme imperant, que va aconseguir de revisar els títols senyorials i els mecanismes de percepció així com vigoritzar tot allò referent al Reial Patrimoni, portant la presència de l'Estat fins als més petits drets del món senyorial català.

Per altra banda, les fonts utilitzades permeten una interessant introducció a la vida rural de la zona que hom estudia, i al seu través es constata el vigor mantingut pel sistema senyorial fins a les acaballes de l'Antic Règim del qual constitueix, en realitat, una de les bases sostenidores.

56. VILAR, *Catalunya, ...op. cit.*, III, pp. 259 i ss.

57. MOXÓ, *La incorporación de señoríos a la Corona... op. cit.*, p. 68; ANES Gonzalo, *El Antiguo Régimen: los Borbones*, Madrid, 1975, p. 44; VILAR, P. *Catalunya ...op. cit.*, III, p. 503.